Erref. kodea: LAF-209-090

Izenburua: Jean Etxepareren (1877-1935) inguruko ikerketa

Agrandir
(si possible)

Jean Etchepare Jaun mirikua
(1877 – 1935)

AINTZIN - SOLAS

JEAN ETCHEPARE

Jaun mirikua (1877-1935)

Buruchka hauien egile miresgarria hainitzek ezagutu eta maitatu dute. Bainan urtheak badoatzi, eta badut beldurra, galdu berria dugun gerla hunek ezin handiagoko zilho bat idekiko duen ieħengo eskualtzaleen eta sortu-beharren artean. Bakea jiteareкin, eskuarari lotuko direnek gogotik hartuko dute liburu balios eta choragarri hau, eta jakin nahiko dukete nor zen Jean Etchepare mirikua.

Heientzat laburzki erran dezagun bada dakigun pochitik zerbait.

Huna hasteko haren sortze eta bathaioaren berri :

Don Joaquin Balaña desservant de la Succursale de Ajo Tugu et Monsalvo, province et évêché de Buenos-Ayres, certifie que le quatorze Mars de l'année du Seigneur mil huit cent soixante-dix-huit, le soussigné desservant a solennellement baptisé et a oint de l'huile et du Saint Chrême un enfant du sexe masculin auquel on a donné le prénom de Jean ; il est né le trente un Octobre de l'année mil huit cent soixante-dix-sept, à onze heures du matin, enfant légitime de Jean Etchepare né en France, âgé de trente-cinq ans et de dame Gratienne Bidegorry, née en France, âgée de vingt-trois ans, domiciliés à Marchiquita. Parrain : D. Juan Dambouriana, né en Espagne, âgé de vingt-un ans, demeurant à Marchiquita ; Marraine

Horra zer irakur ditakeen, españoletik frantseserat legez itzulirik, Lekorneko herri-etchean.

Aitaren etche-ondoa Dona-Isti-Etcheparea zen; egoitza chaharraren izena behar zuen Oztibarretik urrun ereman eta barreatu. Sor-lekuari ez zion behin ere Joanesek uko egin: hango eskuara zuen bethi mintzatzen: «umihia etzakozun bestetara lerratzen». Bertzalde, ezin ahantz Michel Garicoits Ibarreko saindua haurrean ikhusirik; ez bazion ere meza lagundu aldi bat edo bertze, bere herritar famatuari.

Zer nahi den, Etchepareko semea Amerikatara joan zen zonbait auzo-ahaidekin, eta Argentinan lanak ontsatu zuen: han berean ezkondu zen andere eskualdun gazte batekin: lehenbiziko haurra, hemen aiphatzen dugun Jean delakoa izan zuten: bertze sei jin behar zaizkoten gerochago: Pierre, Gracianne, Marie, Josephine, Emile eta Julie; bi azken hauk anei-arreba biritchiak.

1883-an, Marchiquita utzirik, itsasoa iragan zuten; eta Lekorne-Erlandenean kokatu ziren. Orduan sei urthe zituen mattiko gehienak. Bainan Amerikétako lur-zeru bereziak begietarik ezin barnago sartu zitzaizkon jadanik eta hango airea bera beretua zaukan. Erraiten ere zuen: «Ez da deus garbiagorik ene buruan. Askotan banago ere kokatzen duenetz bertzerik. Gogoa bethea daukat orduko zerez. O haurreko egun berriz jinen etzaretenak, zuetarik dut bihotzean nere bizi aphurrak eman daukedan gozorik hoberena!»

Halere laster laketu zen bere herri berrian: haurra ernea zen, deneri ohartua, oro jakin-nahia.

lehenbiziko errienta Pierre Detchessarry izan zuen, bainan J.-L. Dibar-ek utzi ziozkan irakaspenik eta orhoitzapenik sarkorrenak Lekorneko eskolan: « Les leçons que vous m'avez données étant enfant sont les plus présentes à ma mémoire... » zion aithortzen ichtudiant gazteak hogoi-ta-lau urthetan.

Errientarekin batean jaun bikarioa ere ari zen egin-ahala, gizonttoa zerbaitetarat hel-arazi nahiz: damurik bedera alde ari baitzizen fedezko gauzetan, eta haurra, bereak golkoan, ichil-ichila ohartzen. Halere hastapen hartan biziki atchikia zitzaion Etchegaray aphezari; eta hunek ere atchikitzen zion, frango atzarria, langilea eta prestua baitzaukan: lehenbiziko komunionea bederatzi urthetan egin-arazi zion, orhoitzapen gisa emaiten ziolarik "saindu" bat hitz hauiekin: « Précieux souvenir pour celui qui reste toujours fidèle à la loi divine. » 1887-ko maiatzaren 15-ean egin zuen Jean-ek urhats handi hori eta geroztik « orhoitzapen baliosa » bethi begiratu zuen arthoski, bere biziko ordu gochoenak gogoratzen ziozkala.

Handik aintzina bi urthe ereman zituen jaun bikarioarekin latin ikhasten. Bainan begi-beharriak ez zituen bethi latinean. Gerochago kondatu behar zituen urthe hetako orhoitzapen maitagarrienak: kabalak zonbatetaraino agradatzen zitzaizkon; nola miretsia zagoen Arrokiko Kattin, « pobren ama » deitzen zuten etchetiarsa onari; zoin polliki kantatzen zuen aitak supazter-chokoan; zer afal-ondo alegera bezain gochoak zeramatzaten elgarrekin josteta anei-arrebek. Liburu huntan

aurkituko dituztne chehetasun horiek oro. Ez dauku ere gorde ttipian Aguerreko Nausiaren ikhusteak itze-egile jartzeko gogoa eman ziola, eta hala-hala Etchegaray aphezaren ikhusteak apheztekoa. Maiz gerthatzen dena, ez zuen ofizio bata ez bertzea ~~[illegible]~~ hartu, bainan hirugarren bat: mirikuntza.

Larresohoko Semenarioan 1889-ko urrian sartu zen eta laugarrenetik hasi, jaun bikarioari esker. Lehen urthean bi sari ukan zituen: lanekoa eta anglesekoa; bigarren urthean, laneko saria eta hiru aiphamen; hirugarren urthean, bi sari eta lau aiphamen; laugarren urthean, ~~bortz~~ ~~se~~ ~~lau~~ bortz sari eta sei ~~[illegible]~~ aiphamen... Chehetasun horiek erakusterat emaiten dute zer langile zaila zitaken eta aztaparkaria; bethi ari eta bethi goiti, arno ona bezala bethi ontuz...: Jakitate guzietarat aise jarri zen, bainan oroz gainetik mintzaire arrotzetarat, izan zadien latina ala anglesa. Hori bethikoa izanen du, eta bere bi ondar urthetan ez ditake erran zoin ontsa ikhasi zuen alemana, lehenchago, hogoita-hamar urthetan, española hartu zuen bezala.

Haren eskola-emailek eta lagunek gauza bera diote, hiru amodio baizik ez zituela Larresohon: lana, pilota eta othoitza. Hiruneri osoki emana zen eta jarraikia, eta ez « norat haize, harat aise » ibiltzale hetarik. Bere buruaren jabe egon nahi zen eta bere aburuen nausi. Halako jite batek badu alde onik, gizona ez baitu « bethi bertzen meneko » ezartzen. Baduke tcharrik ere, bertzen laguntza ez baitio aski preza-raztzen.

Zer nahi den, biziki ontsa ikhusia zen eta nehor ez zen harritu 1893-an « bakalorea »-ko

lehen haitada gainez-gain iragan zuelarik, gazte-gaztea, hamasei urthetarat gabe, hiru hilabetheren barkamenduarekin. Berak ere gora zaizkan Larresohoko irakasleak, bereziki Lille, Abbadie, Adema, Hiriart-Urruty, Larricart eta Larralde. Gerochago denak betan goretsiko ditu „ eskualde guziko jaunik argituenak " zirela, "jainkotiar kartsuak, bainan deus hertsitasunik gabekoak.„ Bederazka ere nola ez ditu laudatu ?

« Aphez bat, osoki apeza zena ; – gizon bat, lurrak gutisko hazten duen bezalakoetarik ; – eskualdun laborari-seme bat, Eskual-herria bere itzalaz hartu duena, laborantza jakintsuen argiez bezanbat bere esku-lanaz goratuz eta maitaraziz ; – idazle bat, eskuara zaharraren mami gozoa hamabortz ~~[illegible]~~ bat urthez <u>Eskualdunean</u> amultsuki ezagutarazi daukuna ; – haurren, aitamen, apez lagunen buruzagi zuzen, zuhur bat ; aita on bat jende beharrentzat : horra nor eta nolakoa zen Arnaud Abbadie !„

Horra, bertzeak bertze, zonbait hitz Abbadie zenaz. <u>Eskualdunean</u> ez zen athertzen hartaz hasiz geroz : 1929-ko udan lerro-alde ederrik ager-arazi du haren ohoretan.

Hiriart-Urruty hurbilago zitzaion, mintza-errechago, eta ondoko urthetan hunek bildu zuen eskuarazko lanetarat, ~~[illegible]~~ adichkide eta lankide hartzen zuelarik. Miretsia zagoen mirikua aphez onaren gogo zalhoin eta punttako erneari.

Bainan, nahiz ez duen behin ere bere liburu eta irakurgaietan aiphatu, Larralde zenaz egona da, azken egunetaraino, orhoituenik : aphez aditu eta bihotzduna zen, errotik bere eginbideri emana, gazteen arimez aise griñatua. Goizik ohartu zitzaion Etchepare biphilari eta seme bat

bezala maitatu zuen, harekin bazter ikhus-keta noizean-behin ibiltzerainokoan, lan-arte-egun batzuez.

Beraz atseginekin sartu zen berriz ere Larresohon 1893-ko urrian, filosofiaren ikasteko.

Bizkitartean eskola-urthe berriak bizi guzikotz behar zion arima zaurtu. Otso gazte baten gosearekin ausikian lotu zitzaion filosofiari; ilhunbe guziak argituren zituelako lilluararekin. Choko batzu ba frango polliki argitu ziozkan, hala nola zer gisaz gauzak heltzen zaizkun gogorat, bakhar zonbait chuchen-chuchena sentsuek bildurik, bertzeak lekukoek erranik. Eremu handiak aldiz oraino goibel gelditzen zaizkon, bereziki erlisioneko irakaspenak: Michterio horiek chilatu nahiko zituen, adimenduaren gozagarri, eta ezin! Orduan burutik iragan zitzaion gau batez, behar bada bere fedea buru-berokeriaz bertze deus ez zela; menturaz, aitetametarik has eta eskola-emailetaraino, (haur-demborako errient batek salbu), denek hantu ziotela gogoa sineste huts bezain alferrez; onez-onean segurki, bainan halere... Iduripen etsigarri horrek durduzatua, ez zakien norat itzul. Alde batetik othoitza maite, erlisionea maite, heieri uko ez egin nahi, ez ahal zirelakoan oro amets; eta bertzalde arima-zolan halako dei ilhun ichil bat, bethi zirikan ari zitzaiona: « ez haurkeriarik, Joanes, othoitz eginez hihaurk enganatzen duk heure burua! » Gaicho muthikoa Ama Birjinari hel-ka ari zen ichtant bat eta berriz ere dudak ahoa hesten ~~[illegible]~~ zion.

Asaldu hoien ondotik filosofo gazteak bakea, loa eta jana galdurik ere, ez da harritzeko : herratua bezala zen, egunetik egunerat hitsago eta mehatsago. Lagun eta eskola-emaile gehienak ez zitzaizkon hunbat ohartu ; ohartu zirenek ere lanaren gain emaiten bide zuten haren akhidura ; bainan Larralde jaun aphezak, (bihotz kartsu baten begia bezalakorik ez baita), laster asmatu zuen bazela nunbait bertze zerbait...

Buruz-buru hartu zuen bada, arrangurak erran zitzon : muthikoak kondatu zion bere ezinbertzea, eta eskolemaile onak arthamendatu zion ez kasurik egiteko holako tentamendueri ; saindu handienek ere bazituztela ; bertzalde liburueri sobera emana zela, jakitatean ez zela barnegi sartu behar ; hobe zuela Eliza Ama sainduari bi begiak hetsirik jarraikitzea, nahi bazuen segurik bere lehenagoko bake gozo hura berriz bildu. Gutiz gehieneri aski zaizkoten aholku edo kontseilu horiek, ez zioten Etchepare beratzari bihotza sumindu baizik : « Zer ! aphezak berak jakitatearen beldur dira bada ? Argi galdez doakotenari begiak heskik eta kito ? » Larralde adichkideari ez zion hitzik erran holakorik, bainan bereak golkoan urrundu zitzaion asko denborarentzat.

Egungo egunean duda batzuek setiatzen duten girichtinoari, ez diogu erraiten itsu dadin : galdegiten diogu pocholu duen koropiloa ager diezagun, ahalaz desegiteko ; ez badu ager dezakenik deus, ez badu itchurapenik ere halako edo hulako egia baten kontra, ez dakioke argirik eman ; iduripen huts edo sentimendu hutsetik heldu den duda, ihes eginez baizik ez ditake suntsi, edo sentimenduak

zerbait gisaz berrituz. Erraiten daukutenean : « Jauna, zure arrazoinak biziki ontsa emanak zaizkit, ez diote nere adimenduak fitsik ihardesten ahal, bainan zer nahuzu, nihaurk ere ez dakidalarik zertako, barneak ez dauzkit onhartzen », — ez dut uste adimenduari laido egiten diogun, "kasurik ez emaiteko" ihardokitzen dugularik. Larralde aphezari ez bide zitzaion iduritu sendimenduaz bertzerik bazitakela hunkiturik bere adichkide gaztea baithan.

Etchepare-k lanean ereman zuen halere bere Larresohoko ~~azken~~ ondar urthea, pilotari ere begiratzen ziolarik bere atchikimendua. Bachelier iragan zen, eta etcherat joaiteko ponduan Larraldek bere azken konseiluak eman ziozkan luzeki, Jesu-Kristoren imitazionea bertzalde, eta adiorik hunkigarrienak izan zituzten.

1894-ko hazaroan Bordalerat joan zen mirikuntzaren ikhasterat ; bainan mirikuntza ez zitzaion aski : orotarat nahi zuen hedatu, gogo-bihotzak aberastu ~~nahi~~ beharrez, denetarik (jasta bederen) baitezpadako zitzaiola ; Alemaniako zeretarat bereziki ekharria zen : Haeckel eta Nietzsche bezalako batzuen liburu khiretseri lotu zen, bero-beroa, ez baitzuen beharragorik ! Anartean, noizetik noizerat hitz bat igortzen zion Larralde aphezari ; ~~Société~~ Conférence de St Vincent de Paul delakoan sarturik, bazabilan behardunen laguntzerat, girichtino gisa ; othoitzari jarraikitzen zitzaion ; bainan, emeki-emeki, zer nahi bihotz-minen artetik, etsimendua gogoan, fedearen haria ari zitzaion mehatzen eta mehatzen, azkenean osoki pikatua zela iduritzerainokoan. Ordutik Larraldekilako haria ere pikatu zuen

berak, salbu Jesu-Kristoren imitazionea ezin utzizko liburu baten pare begiratzen eta irakurtzen zuela. Ordutik sortu zitzaion denek ezagutzen ginion barneko ilhundura hits eta eztia.

Gudu izigarri hoien artetik mirikutzen ari zen aitzina; eta doktor izaiteko liburu bat behar baitzuen egin, Eskual-herriari eskatu zion gaia : Quelques remarques sur le Joueur de Pelote. Horra lanaren izena : pilotariaren gorphutz-aldarteaz eta eritasun bereziez chehetasun ederrik emaiten du.

Lehenik bi hitz erraiten ditu pilotaren on-gaitzez eta hartan [illegible]artzeko moldez.

Gero joko horrek dituen hamahiru ondorio ikhertzen ditu : 1° nola besoaren harat-hunatek eskuineko sorbalda bertzelakatzen duten eta zer gibelondo heldu zaion bulhar-kaiola edo sahets-hezurreria guziari ; – 2° nundik errebestariek besoa galtzen duten, aitzinerat eta airetik ezin joa baitukete ; – 3° zergatik pilotariari usu bizkar-hezurra doi-doi bat ezker zeihartzen zaion kampo-alderat, eskuineko sorbalda aphalduz eta chutik dagolarik, gorphutza eskuineko zangoaren gainerat berma-raziz ; – 4° nola pilotak bulhar-gain eta beso-ginharrak hazten dituen larrupetik lodigune batzu agertzerainokoan ; – 5° nola luzara sorbalda-ginharrak azkarki makurtzen diren eta pozoinak akhitzetik sortzen ; – 6° zer aldakuntza ederrak gerthatzen zaizkon besoari, hala edo hula, laster ala emeki higi-arau ; – 7° pilotarien esku-mamiko katcho bereziak ; – 8° erhi ttipiaren makhurdura ; – 9° esku eskuinaren loditzea ; – 10° esku-bizkarrean erhi handiaren erho-buruñoa kampo-alderat pochi bat atheratzea ; – 11° itzea ; –

12° partida demboran eskua nola den hantzen eta kasik sorhaiotzen ; - 13° nola pilotak hotzaren lagun esku-mandoak eta odol-gaichtoak sortzen dituen.

Hots, lan ederra egin zuen hor Etchepare jaun mirikuak. Han-hemenka achalegi zitzaiola aitor zuen eta zathi bat edo bertze nahiko zuen, astia ukan balu, barnagotik hartu eta argitu. Damurik ezin baitzuen egin. Agian miriku-gai zonbaitek nahiko dute anai gehienaren urhatseri jarraiki. Lahontan gazteak « pathologie normale du pilotari » ager-arazi zuen, bainan bada oraino nun iker eta zer erran pilotariaren gorphutzaz. Zer nahi gisaz Etchepare jauna gelditukо da denen hots-emaile eta buruzagi.

Liburuaren aitzin-solasean ezin ederkiago goresten ditu ez bakharrik Eskual-herriko ohidura eta mintzaire zaharrak, bainan hala-hala erlisionea. Zergatik othe ? Batere aiphatu gabe uzten ahal zuen nehori laidorik egin gabe, gaiak ez zionaz geroz galdegiten alde ala kontra agertzea. Ene gostuko, fedea ahuldu zitzaion, goibeldu, ikharatu, bainan ez behinere suntsitu : erlisioneari ez zion bihotzak nehundik uko egiten ahal.

1901-ean lau miriku-nausiren aitzinean agertu zuen bere lana. Hek ziren : Piéchaud, buruzagia, Morache, Hobbs eta Regis. Liburua onhartu zioten eta gain-gainetik laudatu. Geroztik mirikutua zen. Hogoi-ta-lau urthe zituen.

Lehornen iragan zituen lau urthe eta Elosu mirikuak Aldudeerat joan-arazi zuen. Hogoi bat urthe han egoitekoa zen. Laster hangotu zen, konseiluan hartu zuten eta lau urthez achuantgoa ere ibili zuen (1921-1925).

Ez dakigu ea Bordaleko bere lanen artetik eskuarari oharty zenetz; bainan, bethi, Lekornen amodioz maitatu zuen, eta 1902-tik aitzina *Eskualdunean* hasi zen bere lerro-alde goresgarrien ager-arazten. Hiriart-Urruty apheza zuen, haste hartan, buruzagi eta gidari. Ez zen jaun hau punttalakurlo hetarik; zetabea larria bazerabilkan, eta berak segur erranen ez zuen atheraldi bat baino gehiago badu bere gazetan jasanik. Baitezpadako zitzaizkon gauzetan, jo azkarki: gainerateko gauzetan, odol gaichtorik egin gabe, onhar batzuen nola bertzen aburuak. Haatik frango kilika zen eskuarari buruz. *Eskualdunean* eskuara nahi zuen, ez erdi-kaskoin erdi-eskuara, zonbaiti biziki eder zaioten mintzaire hartarik. Eskual-hitzak, eskual-itzuliak, eskual-usaina: hirurak nahi zituen elgarrekin, ala deus-ez. Lankide gazte bat heldu zitzaiolarik, laguntzen zuen lehen urhatsetan: lerro-aldia gazte horrek igorri bezain sarri, eskerrak ziozkan bero-beroa; bainan hemendik labur, handik luza, hantchet berriz hitz-ordain bat ezar, lan guzia bertzelakatzen zion, erakusten ziola emeki emeki noiz zer nola erran.

Etchepare jauna laster jarri zen eskuara garbiari; hainitzak ere badaude ez othe zuenetz azkenean garbiegi. Gure gostuko, 1914-eko gerla arte, eskuara tink eta garbi bazerabilan, ez batere garbiegi. Askori zail iduriturik ere, ez gira harritzen. Alabainan eskualdun irakurle gehien-gehienek ez dugu eskuaraz erraiten egun ~~guzti~~ guzietako zurruburru arruntez bertzerik deus; eta gai hoitaz goragoko zenbait aurkitzen dugun ber, eskuaraz aphaindurik, — berehala arrotz-aire ez balinbazaiku ere, gutiz gehienetan nekhos eta bortcha-kara zaiku. Arropa berriak jasan-gaitz ditugun bezala, hots!

Etchepare Jaunaren gaiak ez ziren nola nahikoak. Nehor gutik ukitua edo nehork ez aipatu gauzetarat biziki lerrakorra zen.

Abbadie zenak ez zuen lur-lana bakharrik berritu Eskualduna-ren bidez; eskuara ere norapeit hedatu eta zart-arazi zuen, gauza berrieri uztar zadin zaharreri bezain ontsa.

Hala-hala gure mirikuak bertze jakitate guzietarat nahiko zuen eskuara hel-arazi. Hortara bermatu da oldez eta moldez. Erresumen arteko gora-behera, Frantzia-barneko politika, diruaren gobernatze, jakintsunen asmu berri, etcheko osasun eta ontsa izanaren aldeko konseilu, Eskual-Herriko mintzaire-ohiduraz zer-nahi oharpen, noizbait norbait izan direnen berri, haren punttakoak zer ez dauku hainbertze urthez begien aintzinerat eman?

Laster ohartu ziren baztarretan, bazela sorturik izkiriatzaile edo idazlari bat gaitza, hedadura handiko bezain hizkuntza gurbil, chuchen eta aberatsekoa. Nun nor zitakeen ez zuten aise chilatu; bainan, azkenean jakiten ez denik ez baita, aho-mihitan kurritu zuen Aldudako Jaun mirikuaren famak. Adichkideak ari zitzaizkon: segur ederki zela, nehork ez bezalako gaiak ezin hobeki argitu zituela; bainan Eskualduna iragankorra izaki-eta, zerbait bazagonik egitekotz, liburutan ezarri behar zituela bere lerro-aldė hautuenak: liburuak hau ere bazukeen onik, kazetak ezin onhartuak jasanen zituzkela.

Miriku gazteak sinetsi zituen aholku horiek oro eta 1910-ean ager-arazi zuen liburu bat, Buruchkak.

Egia erran, nor harritu ? Adichkide eta ahaide gehienak harritu ! Liburua hor zuten, bapho eta eder, bainan ezin onhetsizko bi kapitulu hitsekin : batean, aphezen eskoleri ezin aiherrago zagon, baizik-eta erlisionea a[illegible]na ilhunbe dela eta egiaren gordatzale ; bertzean, ausartzia guziak bilduak zauzkan, itsusienak barne, amodio garbia eta bertze edozoin, berdin haizu emaite-rainokuan.

Ahaide-adichkidek, bichtan da, beltzuri egin zioten. Ez zituela bada arima ahul edo minberak nahasi edo zaurtu behar, miriku gazteak etchen bahitu zuen bere liburu ozarra, nehori bakhar bat saldu gabe. Haatik adin baretako eskualtzale batek doi-aiphatzen bazion, hitz pollit batekin zart ! emanen zion present.

Liburu hori, ditaken eskuararik garbienean egina delakotz, nahi izan dugu salbatu : bi kapitulu dohakabez arindurik eta hitz dorphechko bakhar batez, zen bezala-bezala agertzen dugu.

Anartean Eskualduna ez zuen utzia : ichil-ichila bere lanari zagon. Pierre Etchepare bere anai aphezarekin ager-arazten ere zuen urthe guziez Eskualdun laborariaren almanaka : hamar urthez jarraiki zaizko biak sail horri, 1914-eko yerla phiztu artio. Almanaka hori, Etcheverry Uztaritzeko serora beltchen omonier chahar zenak abiatua zuen 1848-an. Eskualduna sortu zelarik, almanaka bat atheratu zuen harek ere. Bi almanaka churi baziren bada denbora batez, ezkertiarrek noizean behin hirugarren bat — hau gorrasta — argitaratzen zutelarik ; 1914-etik aitzina bi churiek bat egin zuten Eskualdunaren itzalpean, eta gure mirikuak bururaino lagundu zuen bere argiez eta bere luma choragarriaz.

Yerla jin zenean, soldado joan zen, eta bere egintbidea ontsa baino hobeki bethe zuen.

Ez dugu bere harat-hunatetan segituko. Bainan ez dugu nehundik ere agertu gabe uzten ahal, irabazi zuen aiphamen ederra :

6e CORPS D'ARMEE
ETAT MAJOR
1er Bureau
n° 1218 - R.
5281

Au Q. G. le 16 Juillet 1916

Extrait de l'ORDRE DU CORPS D'ARMEE
N° 175

Le GENERAL COMMANDANT le 6e CORPS d'ARMEE cite à l'ordre du CORPS D'ARMEE :

Médecin-Aide-Major de 1° Classe ETCHEPARE, Jean, du 172e Régiment d'Infanterie :

« Du 27 Juin au 4 Juillet 1916, a fait preuve du plus entier dévouement en prodiguant ses soins aux blessés, sous de violents bombardements. — Désigné, quelques jours avant, pour passer dans une ambulance de l'arrière, a demandé l'annulation de cette mutation, en faisant valoir qu'il ne voulait pas quitter son Régiment à la veille du danger. »

Général
Signé : PAULINIER

Pour Ampliation
le Chef d'Etat-Major
Signé : Colin
253e BRIGADE
Etat Major
n° 5302

Extrait conforme notifié au Colonel Cmt. le 172° R. I.
le 19 Juillet 1916
Le colonel Commandant la 253e Brigade
P. O. l'Officier d'Etat-Major
(sceau de la Brigade)

- - - - - - - - - - - - - - -

Lagun batzuek nahiko zuten « medaila » ere eman ziozoten, eta harrituak zauden zertako bada, ez zuen berak galdea egiten behar zen tokirat. Begien aitzinean badut letra bat, mirikua adichkide batek igortzen ziona Trouville-etik : « Dans la vie militaire

les modestes deviennent aisément des sacrifiés. A votre place je ferais valoir ... » etc. Bainan aiphamena aski zitzaion: gerla bethean eginbideaz haratchago joanik ere, ez zuen uste espantuarenik bazitakeela.

Gerla horrek jats-aldi bat ona eman zioten lehenagoko duda gehieneri. Erlisione-gizoneri zaukan aiherkunde chaharra urtu zitzaion. Baigorri-eskualdeko gerlari ohiek lehen aldikotz egin zuten bilkuran, Etchepare jaun mirikua mintzarazi zuten, Aldudeko bestan. Huna zer irakur ditaken orduan egin zuen hitzaldi ederrean: « Erlisionezko sineste guzien arabera, guduan fede onez erori gizonek baitaukate Jainkoa baithan izaite bat berezia, nolako begitarte arraiarekin, ez daguke behatzen egun, nunbaitik, arras hurbiletik orobat, Balleko nausi Jean Baptiste zenak... » Urrunago, Aldudeko hilak aipatzen zituelarik, erraiten zuen: « Bagintuen aitzin hartan sei apez, eta apez-gei bat. Biga hilak izan dira ... Frantses idazle famatu batek izkiriatu izan ditu hitz hok: « Beren eginbidea bihotz garbi batekin hertsiki bethetzen dutelarik, ez da hiru gizon baizik munduan: apeza, neurthitzalea eta soldadoa « Il n'y a que trois hommes au monde: le prêtre, le poete, le soldat » Hiru gizon horiek dutelakotz ezen, gozorik gutiena lur hunen gainean, horiek dituztelakotz bihotzmin handienak jasaiten, hoitaz dutelakotz gutienik urrikalmendu mundutarrak. Eta bizkitartean nehork ez dutelakotz jendiaren barnea, jendiaren gogo mina, hiru gizon hoiek bezala inharrosten erroraino!
Bainan zer erran zuken delako idazleak, larru beraren barnean ikusi ukan balitu, gerla huntan bezala, hiru gizon hoik, apeza, neurthitzalea eta soldadoa[1], edo bederen biga, nola agertu baitira

---

(1) Burucoa-z mintzatu nahi zuen, jeinu berezi bat bazuen hunek erdaraz segurik hoblan artzeko: zonbait ager-arazi zituzten Bulletin Religieux delakoan.

Aldudetik, bakharra orozbat soldado eta apez! »

Ordutik iraganchea zukeen gure mirikuak gerla aintzineko bere bihotz-erredura eta jazar-gogoa. Noizean behin lanhoak jinen zaizko berriz ere gainerat, chimistak ere, ihurtzuri-eskainka; bainan bethi gochoago, bethi ederrago, bethi chuchenago eta azkenean egiago agerturen zaizko fedearen argi bereziak. Ezkondurik, Kambon jarriko den egunetik, bertze gizon bat dateke: harekin guhaur askotan mintzatu gira, bai haurren altchatzeaz, bai jakitate hutsaren hedaduraz, bai Alemaniako filosofo goibeltsuez, bai girichtino garbiaren alegrantziaz; onez-onean mintzatu gira, gizonez-gizon, gibeleko bortarik gabe: aithor dut ez ginela bethi adoch, frangotan bakotcha gure hartan ginaudela kantitu gabe; bainan erran behar dut maiz eta ardura hitz bereko gerthatzen ginela, bedera bide eginik ere. Orhoit niz saindutasunaz zaukan solasaz: haren gostuko, gure sainduen kharra ez zen bakharrik nahikunde harrigarri baten seinalea, bainan adimendu azkar baino azkarragoko batena; argirik gabeko karrik ez zuen amesten ahal, eta erdaraz finkatzen zuen erranez: « Le génie de la charité ne va pas sans le génie de l'intelligence. » Errech zitzaitan gero erakustea gure sainduak zoin lañoki zauden Jainkoari, gogoz eta bihotzez, fedeari eta graziari esker: « et ce double génie ne s'explique pas sans le mystère de la grâce! » Orduan Pascal ginuen aiphu edo Newman. Hots, ez zuen den-mendren etsaigorik erlisioneari buruz eta berak erraiten zuen: « Egun guziez ohoratzen dut Jesu-Kristo! » Nola zuen bada ohoratzen, ez dauku salhatu behinere; bainan ohore horren sari, Jainkoak azkenean bereganatu behar zuen ondarra.

Gerlatik landa, Etchepare jauna nehoiz ez bezalako kar batekin lotu zen berriz ere eskuarari. Broussain Hazparne-ko eskualzale suharrak sustaturik, itzuli handi bat egin zuen mendiz haraindiko Eskualherrian barna : gogo-bihotzak bethe zitzaizkon hango argiaz, hango lurrez, hango anaiez, eta _Eskualduna_-k ager-arazi zituen haren oharpen pollitak. Ordutik bethi hango berri jakin-nahia egon zen, izan zadin politika-berri, ala liburu-berri. Adichkide minak ere egin zituen, hiri hetako jaun eskualdun zintzo eta argituen artean.

Eskuara maite duten guziek bethitik amets handi bat ukan dute : gure mintzaire chaharraren zaintzerat eta joritzerat ar litaken biltzar erne bat ; hots, "Akademia" delako bat! Zalduby zenak, Inchauspe zenak eta bertze hainitzek horren galdea zuten XIX garren mendean, eta ordutik hunat ere, entzun dira asko dei eta agertu asko chede. Chedeaz bertzerik ukan dute zonbaitek : _Revue Internationale des Etudes Basques_ delakoan ikus ditake nola 1914-eko gerla-aintzinttoan « Cercles d'études » batzu egin zituzten Baionan, eskuararen barnago-danik ikhertzeko. Erran gabe doa Etchepare jauna ere barne zela. Bilkura horiek Akademia baten abiadura bazuten. Bainan abiadura horrek ez zuen segidarik ukan ; ez segurik uste zuten bezalakoa. Bidasoz haraindian, Azkue jaun apheza buru, Eskualzaindia sortu zen halere, hamabi lagunekilakoa : bederatzi hango, hiru hemengo. Etchepare jauna laguntzaile hartu zuten bakharrik, gure ustez zerbait gehichago egin zukeelarik, segur eta halere.

Bainan tira!.. Orobat hor egin zukeen lanak ez zion aizinik edo astirik utziko bertzalde egin duen lanarentzat. <u>Eskualtzaleen biltzarra</u> aspaldiko elgartasun bat da. Badauzka bildurik norbait diren jaun eskualdun gutiz gehienak. Urthekal hoinbertzeko bat emaiten dute diruzainaren moltsarat eskuararen alde baliatzeko, eta, elgarren sustagarri, bazkari bat ere egiten dute uda oroz. Bazkari horrek erran-arazi du asko gachtakeria ~~bai eta zirko zenbait~~. Mihi pochoin batzuek ez dutea biltzarra izengoititu: « bazkaltzaleen biltzarra »? Nork nahi zer nahi erranik ere, badakigu zer ongia egiten duen batasun horrek, dela haurren, dela aphez-gaien bihotzetan. Ez balitz hain itsusi bere buruaz mintzatzea, erran nezake gogotik zer diotan zor nihaurek, nola jaun hoiek berotu nuten eta phiztu gure mintzaire ederraren arthatzerat, eta zer eskerrak diozkatedan orori. Bainan bego bertze aldi batentzat! Dugun altcha bakharrik Etchepare jauna buru eman zutelarik, ez zela lo egon, bazterrak harrotu zituela, jende hainitz bildu zuela, eta Elissalde apheza lagun, abiadura berri bat eman ziola biltzarraren lanari. Geroztik Dassance jaunak ere aintzin-arazi du puskaz; bainan badakit ez dela den gutienik bekaiztuko, erraiten badut, behin baino gehiagotaz Etchepare adichkideari bermatu dela, haren argiez, lumaz eta laguntzaz baliatuz.

O zoin lakhet zuen Baiontako edo Donoztiririko buruzagien bilkura ttipietan! Denboraren buruan... iduri zait ikusten dudala oraino, zigarretaa erhien punttan, begiak erdi-hetsirik, erran guzieri beha, ichil-ichila egoki: Elissaldek bere ditchoez Oxobi-ri

chimiko ; hunek mendia bezalako ihardespena, bumb! ; Jaureguiberri-k Afrikako ichtorio chahar ikharagarri bat konda ; M. Souberbielle zenak, serios-seriosa, alegia deus-ez, kitzika pollit bat bota ; Dufau-k bere chokotik nasai-nasaia botaren errefera ; Mendizabal liburu berri erakusten ari ; Eizaguirre-k kantu, Mattinek edo Ligueix-ek kobla, Dassance ororen hotsemaile, — eta gure Etchepare, choratua iduri, deneri irriz, irri gocho ezti batez arraitua ! Bainan bera hasten zena bada mintzatzen, argitzen zaizkon begiak, kasik beribiltzen, eta arrazoinak atheratzen zauzkitzun, bildu-bilduak, lerro-lerro, chuchen eta garbi, mintzaire gurbil eta aphaindu batean. Ahopaldiak bata bertzearen ondotik metatzen zituen, oso, eder, harri pikatua bezala lantuaik, harri pikatua bezain azkar eta chorrotch. Berak bazauden, pisuak elgarri ahotuak eta juntatuak zauzkala, bertze lakharririk gabe. Handi emaiten zuten, Erromanoen jauregiek ere handi emaiten duten bezala ; bainan bazaukaten halako arin-eskas eta legun-eskas aire bat : hitz batez erraiteko, bere mintzairea biziki jauna zuen, bethi chut-chuta, bethi muntltoa, arthoski orraztatua, eta ezpaina lore.

Atsegin berezia zen harentzat gazteen arteko zoin-gehiagoen preparatzea, eta gero heien lanen ikhertzea. Loriatua zagon hizkuntza pollit bat edo itzulika aberats bat aurkitzen bazioten ; are loriatuago, aphez-gai bat edo bertze agertzen zenean, eskuara errotik zakiena. Alabainan geroaren griña ezin barnago zuen, eta guk bezala uste zuen gazteen jakitatea dela ethorkizunaren gakhorik seguraena.

pizten ~~zuallak~~ zuena bada, ala Jaurreguiberry-k
Afrikako ichtorio chahar ikharagarri bat kondatzen,
ala Soubertille jaun mirikua zenak atheraldi bat
bitchia

1921-ean, Eskualdun biphil batzu elgarretaratu ziren, « revue » edo agerkari delako bat behar zutela egin, sort-herriari doazkon jakitate gehienen ikhertzeko eta hedatzeko. Lagunketa gaitza bildu ziren, eta ez nor-nahi. Hilen artean izenda ditazke: Blazy, agerkariaren abiatzaile suharra; Barbier, Apestéguy, C. Dufau, Ithurbide, Colas, Hérelle, Vinson; eta oraino bizi direnetan: Mgr. Saint-Pierre, Daranatz, P. Lhande, E. Souberbielle, Dassance, Mayi Elissagne, Elissalde, Moulier, Gavel, eta nik dakita?..

Geroztik hunat bertzerik ere sartu da, erronka horren emendagarri. Etchepare jauna hetarik da. Lehenbiziko deia egin ziotenean, eza eman zuen: iduri zitzaion <u>Eskualduna</u> aski zela Eskualdunen argitzeko; ez zituen herriko indarrak berduratu nahi, handi zezatela kazeta, jori zezatela, bainan ez othoi bertze agerkaririk athera, orobat... astekariari kalte egiteko ere! <u>Gure herria</u> ez onesten-eta, nola sartuko zen?

Bizkitartean oharturik halere, jende eskolatu hainitzek ez zutela <u>Eskualduna</u> irakurtzen, arrunt egi, hertsiegi, haurregi zaukatelakoan; eta bertzalde berak ikhusirik kazeta batek ez zuela eremu handirik uzten ahal jakintsunen lan berezientzat, — aithortu zuen gerochago, bien tokia bazitakeela Eskual-herrian, eta <u>Gure herria</u> nehork bezain ontsa, edo nehork baino hobeki ere, lagundu zuen.

Oxoby-k erraiten zuen agerkari hortan, Etchepare-n hil-berria emaitearekin: « Hemen zaunzkigun Etcheparek, hilabethetik hilabetherat, emaiten Pyrénéez hunaindiko berriak. Arotik hasi eta, gerthakari handienak barne, laborantzako gora-beherak ahantzi gabe, pilota partidetaraino;

solasa bazerabilan orotaz hain chuchen, hain cheheki, eta zer eskuara paregabean ! „ Iritzi eta kitzika tituluaren azpian ere, zer ez dauku erakutsi eskuarari eta eskuarazko liburueri zoakotenik ? Orhoit gira nola achalkatu zaukun jakituz bezala Aguirre-en Garoa, nola bichtarat eman Axular-en Geroa eta Duvoisin Kapitainaren lan gaitza. Ez ditugu ahanztekoak Eskualtzaleen biltzarreko ~~hitzaldi~~ hitzaldi zonbait, ez eta Pierre Etchepare bere ~~aph.~~ anai aphezari egin ziozkan lerroak. Liburu ~~hartan~~ huntako ondar-solasean ager-arazten ditugu lerro hoik : erakutsiko dute nolako bihotzaren jabe zen, eta hogoi urtheren buruan zer bidea eginik zagon, sendimenduz ala mintzairez.

Aintzin hortan haren mintzaireaz giniona hemen errepikatzen ahal ginuke haren izkiribuzko lanez. Nahi-eta-ez zelaian hazi gizonak traka dorpea du mendiz-mendi atrebitzen denean. Berdin gertha dakioke hizkuntzari : sukalde-ezkaratzetan hazia, badiitake josi-aire emaiten duen salunetako dirdira lilluragarrien artean. Bainan Etchepare miritkuaren eskuara segurik, buruа gora badagoke nun nahi ; ez dio frantsesari berari deus zorrik, ez soinez, ez soinuz : jaun emaiten du ; usaian baino jaunago menturaz ; ez ordean behin ere jaunegi, aberastu-berri ergelaren pare.

Izaitekotz, gerla-ondoan, mendiz haraindiko liburuen irakurtzen hasi zenean, gogoratu zitzaion hitz berri batzu sar-arazi behar zirela eta eskuara hetaz hazi. Orduan « garbizale » edo puriste baten fama bildu zuen. Bizkitartean, han-hemenka urrunchko joanik ere hitz-berri-keta,

uste dugu ez duela bana-bertze gure mintzaire chaharra achaletik ere histu. Errana dugu lehenago, eskualdun izkiriatzaileen nausitzat baginaukala. Hitz hortan gaude.

Orai erran gogo ginuke, zer ahaide eta adichkide atchikia zen; zoin ona, lañoa eta maithagarria, zoin egintbidetsua! Bainan haren urhatsen aiphatzeko, behar ginituzke bertze askorenak ere aiphatu, orozbat bihotz minbera batzu sobera barnatik hunkitu: Nahiago dugu bada ichilik egon, lagunen, anai-arreben eta gain-gainetik haren andrearen herabea guphidetsiz. Berdin liburu hau irakurriko dutenek aise asmatuko dute zer gizon beratza eta fina zitakeen. Hala-hala <u>Beribilez</u> haren liburuak eman dezake argi, hemengo chehetasunez bertzalde.

Miriku bezala ez dugu guhaurek Etchepare Jauna hanbat ezagutu: erien erranetik badakigu ongi-egile handi bat zela. Mirikuntza apheztasun bat zitzaion. Nihoiz ez zaukan bere burua aski jakintsun bere ofizioari buruz; eta oichtion baiginion alemanaren ikhasten ari zela, lan horri ez zen jostatzeko hasi; bai ordean mugaz haraindiko senda-bide eta sendagailuegn berri jakin nahiz, denak entseatu behar zirela gaitzari ihardokitzeko. Bainan jakitatea bezain gora emaiten ohi zuen Karitatea: ohartzen zenean eri bat diru-beharretan zela, bazakien nola artha, alegia deus-ez, osagarriarekin, haren moltsa! Aldudan bezala Kanbon ere hainitzek frogatu dute miriku gichako horren arrabots gabeko urrikalmendua.

Soldado batentzat ez da hain heriotze ederrik nola harma eskuan etsaiari buruz hiltzea. Miriku batentzat ederragorik baditakeia, eri baten ohe-aldean bizia galtzea baino ! Hala egin du bada Etchepare jaun mirikuak. 1935-ko urtharrilaren 9-a zen. Aratsean eri baten ganat izan zuen galdea. Doi-doia sartua zen bertze eri baten ganik, eta biziki nekhatua ! Ahaide batek nahi izan zuen lagundu ; bainan ezetz erranik, bakharrik joan zen ahal bezain laster. Eriaren etcherat-eta, bere chapela dilindan ezartzerat egiten du, eta huna non bet-betan erortzen den : alditchar delakoan, bere baitharazi nahi dute. Zorigaitzez, ez da probetchurik : bihotza gelditua du, hila du.
Ez dugu erraitearen beharrik zer ukaldia izan zen haren ahaide-adichkidentzat. Mututuak ginen denak, harrituarekin sorhaiotuak bezala. Ondoko egunetan senditu ginnen haren hutsa ; eta, oraiko ustez segurik, ez du iduri nehork behin ere betheko duen. Eskual-herriak ehorzketa gaitzak egin ziozkan. Bazakien bere ~~semetarik~~ seme handienetarik bat itzali zitzaiola.

Eta huna nere azken hitza, Etchepare jaunaren arimari berari :

« Adichkide maitea, onets-azu nere agur chume hau Jainkoaren argien erditik. Mundu huntan zinenò, egiaren eta zuzenaren ondotik ibili zira, ilhunbeka eta haztaka. Azkenean zure fede herabetsua berriz piztu zitzaitzun, sendo eta saindu ; berriz itzuli zinen, abenduan, girichtino urhats guzietarat, lañoki bezain gizonki. Herioak bet-betan hartu zinduen, bainan ez uste gabean, haren

menturan baitzinauden. Ah! orai badakizu hemen erdizka baizik edo batere ez zinakiena! Orai ~~gogoak eta~~ gogo-bihotzak ari zaizkitzu alegeratzen! Ez bide duzu atsegin ttipia, ~~[illegible]~~ gutartean bethi zintzo, zuzen eta leial agerturik, oren gaichtoenetan ere; eta bereziki azken eguneraino ~~gizon~~ zure aldeko lagun gaichoez urrikaldurik!.. Zaude bada dohatsu, guri eta gure beha, bethiereko zorionean. Gu ere, zure eskualdun lagunak, heldu gira, bederazka. Emaguzu eskua! »

Pierre Lafitte

Gure herrian ager-arazi zuen Beribilez : lan hori gero liburutan atheratu zen : liburu gozo bezain ederra. Itzuli bat aiphatzen dauku, chehe-chehea : Kambotik abia, Donibane Garazi~~tik~~ ~~aldegan~~ eta Iruñe~~tik~~ gaindi iragan, Loiola ikus, Donostia eta Donibane Lohizun~~etik~~ en barna itzul berriz ere Kamborat. Bide nabar kausitu herri-hiri, jende-gauzek sendimendu eta ~~[illegible]~~ irakaspen hainitzen gaia emaiten diote ; Zonbat orhoitzapen ~~[illegible]~~ lan hortan, zer begi-kolpea, zer ohartasuna ! Eta denbora berean zer bihotz maithagarri eta zabala !

C'est le jubilé, jubilé

~~Mais l'âme aussi~~

Et dans ce corps renouvelé
L'âme a ~~changé~~ [illegible]
par un nouveau visage
Nos ~~professeurs~~ [illegible] sont [illegible] s'en sont allés
Vers d'autres cieux, d'autres rivages
~~[illegible]~~ [illegible] ont [illegible]
Ont fait curé le Capitaine
Et le vicaire général...
Mon Durguet à St Étienne
Mon Dapremont au Kraal!

Mais l'âme aussi ~~[illegible]~~ [illegible] tout
C'est ~~[illegible]~~ tout à fait nouvelle
Nos maîtres ont tous quitté...

Quatre sont morts trois sont évêques
Le capitaine est qui ... ame...
Et le vicaire général....

MM. Baradat et Camy
Casanave et

~~Et nos maîtres qui nous ont fait~~
~~Construisaient l'âme d'élite ?~~
~~Où sont-ils~~

27
26
25
24
23
22
21
20
19
18
17
16
15
14
13
12
11
10
9
8
7
6
5
4
3
2
1
0

0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20 21 22 23 24 25 26 27 28 29 30 31 32 33 34 35 36 37 38 39 40

Bunuchhak

= glanes

(épis à glaner)

Aintzin-solas — Les présentatifs en basque sont de préférence au défini
cf. oharpena, — bigarren kapitulua — othoitzak

mediku, miriku (cf. mire) bedezi (S.)

<u>Jaun medikua</u> [illegible]

Jaun s'emploie seul
- " avec un nom de profession
- pas avec un nom propre

Jaun Pirot, andere Bichenta, Andre Madalen Andre Jean Maria

Moderne : Etchepare jauna ...

Continuatif { doatzi = vont — ba doatzi s'en vont
{ dathor = il vient — ba dathor il s'en vient

gizon bat da, c'est un homme, bada il y a un homme
zaldia eder du, il a un beau cheval — badu il possède

berri : haren berri — zer da berri
homengo berri — zer da berriagorik
egin-berria — zaharrak berri
jin-berria

<u>ke</u> : futur — conditionnel | duke : il aura, il pourra, il a probablement
probabilité — possibilité | luke, il aurait

Avant Propos

Monsieur le Docteur
Jean Etchepare

Beaucoup ont connu et aimé l'auteur merveilleux des Glanes que voici. Mais les années s'en vont, et je crains que la guerre que nous venons de perdre n'ouvre un fossé on ne peut plus grand entre les basquisants d'autrefois et ceux qui sont à naître. Quand viendra la paix, les personnes qui se mettront au basque prendront volontiers ce livre précieux et enchanteur : peut-être voudront-elles savoir qui était le Dr Etchepare.

Disons brièvement pour elles un peu de ce que nous en savons.

Voici d'abord des renseignements sur sa naissance et son baptême.

Voilà la traduction officielle de l'espagnol au français que l'on peut lire à la mairie de Mendionde.

La maison-souche de son père était Etcheparea de St Juste ; il devait emporter loin

Ondo : pied, souche : sagar-ondo etche-ondo

après : digestion jan ondo gaichtoak ...

: suivre afal-ondoa elgarekin nagu

ex- : soldado ondoa, soldat en retraite
guarda-ondoa (syn. **ohi**)

Dona Iusti Domĩ Dominum
cf. en français Dommartin, Dompierre, Domremy
Donnemarie

Pour le gén. cf. Petri, Iusti,

ezin ahantz (infinitif abrégé : zezaken ...)
ikhusirik (prop. participe ...)

à supposer que = ba-

Paganda = èxohoillaer = accompagner la messe

auzo-ahaide : juxtaposition, jumelage
cf senhar-emazte, anai-arreba, aita-seme
anai-arreba etc. zeru-lur ... gogo-bihotz ...

ontsa direnak dira, ce sont des gens aisés

geroago = plus tard . gerochago un peu plus tard.

—

Dona-Isti Etcheparea compl. d'espèce ...
Lekorne-Erlandenea sans suffixe ...

kokatu, placer (collocare) à contenir ...

de l'Ostabarret le nom de la vieille demeure et le répanche. Joannes ne renia jamais son pays natal : il en parlait toujours le basque : sa langue ne glissait jamais aux autres dialectes D'autre part, il ne pouvait oublier qu'il avait vu dans son enfance Michel Garicoïts, le saint d'Ibarre, à supposer même qu'il ne ~~lui~~ eût pas une fois ou autre servi la messe à son illustre compatriote.

Quoi qu'il en soit, le fils d'Etcheparea était parti pour l'Amérique avec des voisins et des amis, et en Argentine le travail lui donna de l'aisance : il se maria sur place avec une jeune basquaise : leur premier enfant fut Jean, celui dont nous parlons ici. Six autres devaient suivre un peu plus tard : Pierre, Gracianne, Marie, Joséphine, Emile et Julie : ces deux derniers étaient jumeaux.

En 1883, quittant Marchiquita, la famille passa la mer et s'établit à Erlandenea de Mendionde. A ce moment-là l'aîné avait six ans. Mais déjà le ciel et les paysages si particuliers de l'Amérique l'avaient envahi ou ne

iragan - igan

-ira. era- valeur de factitif

dan irakatsi cf. ikasi

irakutsi cf. ikusi

erantzun cf. entzun

eradoski cf. edoski téter

erahalzi cf. ahalzi

erachki cf. jaiki

ereitsi, iretsi cf. faire descendre

erautsi le vin jautsi...

mais : eraman emporter emar donner

erakarri apporter, rapporter ekharri porter

eragon amener egon rester

iragan traverser igan monter

Arlande. Arnaldum métathèse. Allande...

mallekho diminutif, menikha la dentale

Lat. pectus, petillus, pelicius...

d = j ; t = tt ; z, s = ch ; l = ll = n = ñ

majaden Hipi chakur, chagu ; olio = oñoñ...

K. Haller bello = bero

gehien ... gehiago ... [gei]

ezin barnago : ezinago barna

banago, je me demande ; badankat, je tiens, je ne sais

pent plus profondément, et il s'était assimilé jusqu'à l'atmosphère de ce pays. Il aimait à dire : « Il n'y a rien de plus net dans mon esprit : je me demande souvent, s'il contient autre chose. Ô jours de mon enfance qui ne reviendrez plus, c'est de vous que j'ai dans mon cœur le meilleur de la joie que ma pauvre vie a pu me donner. »

Il eut néanmoins vite fait de se placer dans son nouveau pays : l'enfant était ~~éveillé~~ dégagé, observateur, curieux de tout. Il eut pour premier instituteur Pierre Betchesarry, mais à l'école de Mendionde ce fut J.-L. Sibar qui lui laissa les souvenirs et les leçons les plus profondes. « Les leçons que vous m'avez données étant enfant sont les plus présentes à ma mémoire », lui déclarait le jeune étudiant dans sa 24e année.

En même temps que l'instituteur, M. le Vicaire faisait tout ce qu'il pouvait pour pousser le petit homme : malheureusement ils divergeaient dans les questions de foi, et l'enfant, faisant ses réflexions, sans rien dire s'en rendait compte. Pourtant en ces débuts il ~~tenait beaucoup~~ était lui attaché tenant à lui à l'abbé Etchegaray et celui-ci le lui rendait, le trouvant éveillé, travailleur et sage : il lui fit faire à neuf ans

Laket - placet   plantatu landatu
Cf. florem - lore   flammi lama
~~placatum ba~~   fluma luma
                  fragam arraga

mais lucrum   lukuru
placatum , bakatatu
piccatum , bekatatu
sacra   sagara
Petri   Betiri

lehen bizi   vicem ...
- kor   suffix. de tendance.
lugalkor, ahazkor, bizikor,
sarkor litt. pénétrant.

- arazi ...
bait - explicatif. avec behamik / damurik

Ala baita ahalgarria
balere hitz bat utzi bahiru
~~Ez~~ Ez baitugu ikhasi ! Eh... tu ne l'avez pas vu !

bederu   distinct chacun un   deu chacun son

sa première communion, lui donnant comme souvenir une image avec ces mots : Précieux souvenir pour celui qui reste ~~toujours~~ fidèle à la loi divine. » C'est le 19 mai 1887 que Jean fit ce grand pas (cette importante démarche) et depuis il conserva soigneusement ce précieux souvenir qui lui rappelait les heures les plus douces de sa vie.

Il passa ensuite deux ans à apprendre du latin avec M. le Vicaire. Mais ses yeux et ses oreilles n'étaient pas toujours au latin. Il devait raconter plus tard les aimables souvenirs de ces années-là : le grand intérêt qu'il portait aux animaux ; son admiration pour Kattin d'Arrokia une bonne métayère qu'on appelait la mère des pauvres ; les jolies chansons de son père au coin du feu ; les joyeuses et douces veillées où frères et sœurs s'amusaient ensemble. Il ne nous a pas non plus caché que tout petit en voyant le patron d'Aguerria il eut envie de se faire cloutier, et en voyant l'abbé Etchégaray l'envie de se faire prêtre. Comme il arrive souvent, il ne fit ni l'une ni l'autre de ces professions mais une troisième : la médecine.

Il entra au Séminaire de Larressore en octobre 1889 et commença par la 6e, grâce à M. le Vicaire. La

première année il obtint 2 prix : diligence et anglais ; la 2e année, le prix de diligence et 3 accessit ; la 3e 2 prix, 4 accessit ; la 4e, 5 prix, 6 accessit. Ces détails montrent quel travailleur acharné et accrocheur il devait être ; étudiant toujours, progressant toujours, s'améliorant toujours comme le bon vin. Il se familiarisa facilement avec toutes les disciplines, mais il se sentit porté surtout vers les langues étrangères, que ce fût le latin ou l'anglais. Il gardera toujours cet attrait, et durant les 2 dernières années de sa vie on ne saurait dire comme il apprit bien ~~[illegible], comme~~ la langue allemande, comme auparavant, à 24 ans, il avait assimilé l'espagnol.

Ses condisciples et ses maîtres sont d'accord pour reconnaître qu'il n'avait à Larressore que 3 amours : le travail, la pelote et la prière. Aux trois il s'adonnait totalement et avec persévérance ; ce n'était pas un tempérament de girouette. Il voulait ~~[illegible]~~ rester maître de sa personne et de ses idées. Un pareil caractère a des avantages, car il ne met pas l'homme à l'éternelle remorque ~~[illegible]~~ des autres ; il peut avoir des inconvénients, car il ne fait pas assez apprécier le secours d'autrui.

Quoi qu'il en soit, il était lui bien vu et personne ne fut étonné de le voir passer tout jeune fort brillamment la première partie du baccalauréat, avant seize ans accomplis, avec une dispense de 3 mois. Lui aussi avait une haute idée des professeurs de Larressore, surtout de Lille, Abbadie, Adéma, Hiriart-Urruty, Carricart et Lamaître. Plus tard il les louera ensemble, affirmant qu'ils étaient les messieurs les plus éclairés de la région, dévots fervents, mais sans étroitesse. Comment ne les a-t-il pas vanté individuellement ?

Un prêtre dans toute l'acception du terme — un homme comme la terre en nourrit assez peu, — un fils de paysan basque, qui a ~~[illegible]~~ saisi le Pays de son autorité, en faisant estimer et aimer l'agriculture autant grâce aux lumières du savant que qu'au travail de ses mains, — un écrivain, qui pendant une quinzaine d'années nous a aimablement révélé la douce moelle du vieux basque ; — un supérieur ~~[illegible]~~ Guide juste et prudent des enfants, des parents et de ses confrères dans le sacerdoce ; un bon père pour les pauvres — voilà qui était et ce qu'était Arnaud Abbadie...

Voilà, entre bien d'autres, quelques mots sur feu Abbadie. Quand il commençait à parler de lui

Ses camarades et la plupart de ses maîtres ne s'en étaient pas aperçus ; ceux qui s'en rendirent compte attribuaient sans doute sa fatigue à son travail ; mais l'abbé Larralde (un cœur aimant rend l'œil perspicace !) devina vite qu'il devait y avoir quelque autre chose.

Il le prit en tête en tête, pour qu'il lui confiât ses ennuis : le jeune homme lui conta son malheur, et le brave professeur lui recommanda de ne pas s'inquiéter de pareilles tentations : les plus grands saints en avaient ; d'autre part il lisait trop : il ne fallait pas trop approfondir ; mieux valait pour lui de fermer les yeux et de suivre notre sainte Mère l'Eglise, s'il voulait du moins recouvrer la douce paix des anciens jours. Ces conseils qui suffisent à la majorité des âmes n'avaient fait qu'aigrir le cœur sensible d'Etchepare « Ainsi les prêtres eux-mêmes ont donc peur de la science ? A qui va leur demander de la lumière ils ne savent répondre que : ferme les yeux ! » Ces réflexions il ne les fit pas à son ami Larralde, mais il s'éloigna de lui pour longtemps le cœur gros.

dans l'Eskualduna, il n'arrêtait plus. Durant l'été 1919 que de lignes n'a-t-il pas écrites en son honneur.

H. Urruty, lui était plus proche, plus familier, et c'est lui qui quelques années après le gagna aux travaux en basque, le prenant comme ami et collaborateur. Le médecin restait dans l'admiration de l'esprit simple et de la plume vivante du bon abbé.

Mais, encore qu'il ne l'ait jamais cité dans ses livres et articles, c'est de l'abbé Larralde qu'il garda jusqu'aux derniers jours le plus fidèle souvenir : c'était un prêtre instruit et plein de cœur, un homme de devoir, toujours préoccupé des âmes des jeunes. Il avait remarqué de bonne heure le tempérament résolu d'Etchepare : il l'aima comme un fils, allant jusqu'à faire des sorties avec lui durant les vacances.

Il retourna donc volontiers à Larressore en octobre 1893 pour étudier la philosophie.

Cependant la nouvelle année scolaire devait blesser son âme pour toute la vie. Il s'était jeté sur la philosophie avec la faim d'un jeune loup, il s'imaginait qu'elle éclairerait toutes les ombres. Certes elle lui éclaira certaines questions, par exemple le problème de la connaissance, connaissance directe

par les sens, ou connaissance par le témoignage. Mais de vastes domaines lui restaient encore obscurs, notamment les enseignements de la religion : il eût voulu percer ces mystères par la force de l'intelligence, et c'était impossible. Alors une nuit il lui passa par la tête l'idée que peut-être la foi n'était qu'un échauffement cérébral : peut-être à commencer par ses parents jusqu'à ses maîtres (sauf un instituteur de son enfance) tout le monde lui avait gonflé l'esprit de croyances aussi vides qu'inutiles ; de bonne foi certes, mais quand même ! Cette impression désespérante le désarçonnait : il ne savait de quel côté se tourner. D'une part il aimait la prière, il aimait la religion, il ne voulait pas y renoncer, espérant bien que tout n'y était pas rêve ; d'autre part une sorte de voix sombre et silencieuse le provoquait au fond de l'âme : « Pas d'enfantillage, voyons ! En grand tu te suggestionnes toi-même ! » Pauvre garçon, il appelait la Ste Vierge à son aide pendant un instant, et de nouveau le doute lui fermait la bouche.

Rien d'étonnant qu'après de telles épreuves le jeune philosophe ait perdu paix, sommeil et appétit : il avait l'air égaré, il dépérissait et maigrissait de jour en jour.

27
26
25
24
23
22
21
20
19
18
17
16
15
14
13
12
11
10
9
8
7
6
5
4
3
2
1
0

0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20 21 22 23 24 25 26 27 28 29 30 31 32 33 34 35 36 37 38 39 40

Hamabortz urte nituen Etchepare jaun mirikuaren izena lehen aldikotz entzun nuenean. Belokhen eskol-emaile ginuen Pierre Etchepare apeza, haur xaharen haren anaia. Egun batez aipatu zaukun, erranez:

— Monsieur mon frère, le Dr Jean Etchepare est le Barrès du Pays Basque.

Galdegin ginuen nor zen bada Barres hori?

— Maurice Barrès est l'écrivain le plus fin, le plus délicat, le plus musical de la littérature française contemporaine. Du reste il vient de [illegible] dans [illegible] l'Echo de Paris un article ~~[illegible]~~ étincelant.

Ez nuen asmatuko egun batez haren adiskide eta dizipulu izanen nintzela.

23 urtetan ukhan nuen haren lehenbiziko gutuna.

Eskualzaleen Biltzarrean igorri nuen lantto bat « Eskual-idazleen jasaiteko deneta ? » Eta hauxe idatzi zautan : « Adiskidea, zure lana ez baita literarioa [illegible] ezabatu [illegible] ez dauzkitela saririk emanen. Bainan Lacombe jaun eta nik dauzkagu zure irakurtzeak argi asko [illegible] eta erdaraz lehen ginituzkela. Zure hitzean emana behar [illegible] eskuarari ez baitu oraino gramatika gaitzik bainan baizik jasan eta zuzentasun gutik [illegible] bailezazkete. Ez otoi etsi. Zu [illegible]. Bide onean zare... »

Zure eskola lagun Aldudearrak ez zuten beren herriko [illegible] aldera [illegible] espantuekin. [illegible] bere behorrekin [illegible] Hemendik. Hameka [illegible] zuen [illegible] nahi ahantzi [illegible] [illegible] eri [illegible] ~~[illegible]~~ [illegible] eskuan 3 [illegible]. [illegible] hola [illegible] eta [illegible] [illegible] [illegible] : « Auzoa, prenez [illegible] Allez ! Voyez, je ne suis pas [illegible]. Please [illegible] sure !.. » Adio, lepoa, [illegible] !

Izen-[illegible] : [illegible] [illegible] [illegible], [illegible], [illegible] ; [illegible] [illegible] [illegible], [illegible], [illegible], [illegible].

Jean Etchepare jaun mirikuzena elacré ahan dutalakoan pentsatu dute haren idazkiak berriz agertzerat doatzin lehen liburuaren hastapenean behar ~~nikuzkeela~~ nuela zenbait lerrotan adiarazi nolako gizona zen.

Haren andreak mailegatu sasughidan haren paperetarik jalgiak nituen Buruxkak liburuaren bigarren agerraldian xehetasun moeltzo bat. Ez nun heien erepikatzerat.

"Elkar"-ek berriki argitaratu duen hirugarren edizionean aurki daiteke hitzez-hitz, eta liburu hunek daukan ainitzin-solasek ere berezki haren lanak aipatuz nasaiki osatzen dituzte.